

KUHAČEV PUTOPIS O ZAPADNOUGARSKIM HRVATIMA U KONTEKSTU DOTADAŠNJIH FILOLOŠKIH I ETNOGRAFSKIH ISTRAŽIVANJA

ANDREA SAPUNAR KNEŽEVIĆ

*Odsjek za povijest hrvatske kniževnosti HAZU
Opatička 18, 10000 ZAGREB
E-pošta: andrea.sapunar@zg.htnet.hr*

UDK/UDC: 91(80+39) Kuhač

Izvorni znanstveni rad/Original
Scientific Paper
Primljeno/Received: 8. 10. 2012.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 10. 2012.

MARIJANA TOGONAL

*Visoka škola za odnose s javnošću i studij
medija Kairos
Ilica 242, ZAGREB
E-pošta: marijana.togonal@gmail.com*

Nacrtak

U putopisima hrvatskoga romantizma dominira domovinski itinerarij, zanimanje za jezik, običaje, kulturnu baštinu i nacionalnu povijest. Slijedeći ideologiju hrvatskih romantičarskih putopisaca, utemeljenu na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti, Kuhač ciljem putovanja postavlja potragu i proširenje spoznaja o životu i kulturi zapadno-ugarskih Hrvata i posredovanje novih spoznaja matičnoj sredini. Putopisne reminiscencije s gradišćansko-hrvatskoga govornog područja Kuhač je objavio u *Viencu* 1878. u putopisnom obliku i namijenio širokoj čitateljskoj publici. Iako je Kuhačev putopis prema dominantnom tipu diskurza bliži znanstvenom putopisu, pokazuje i neka izrazito literarna obilježja. Iz svojih putopisnih bilježaka priopćuje ono što može zanimati širu čitateljsku publiku te uz brojne rezultate etnografskog, lingvističkog i topografsko-statističkog istraživanja, Kuhač

vješto pripovijeda o susretima i doživljajima na putovanju. Osim pronicljivog promatrača, Kuhač je vješt pripovijedač. Njegovo pripovijedanje s nizom zanimljivih potankosti i duhovitim komentarima čini njegove putopisne reminiscencije osobito zanimljivima za čitatelje.

Zanimanje za hrvatski narodni život i običaje te smjer što ga je skupljanje, objavljivanje i vrednovanje narodnog stvaralaštva zadobilo u vrijeme ilirizma, zadržali su se tijekom cijelog 19. stoljeća. Hrvatska kulturna sredina u drugoj polovici 19. stoljeća već posjeduje određena znanja o Hrvatima u susjednim zemljama i njihovoj kulturnoj baštini, zahvaljujući svjedočanstvima brojnih hrvatskih intelektualaca, istraživača i sakupljača narodnoga blaga. Kuhač svojim istraživačkim radom i prikupljenom građom nastavlja put koji su započeli Stanko Vraz, Ivan Kukuljević Sakcinski i Fran Kurelac, proširujući i upotpunjujući znanja hrvatske

kulturne sredine o zapadnougarskim Hrvatima. Prvi je istraživač koji je uz gradišćansko-hrvatske pjesme zabilježio i napjeve te ih kasnije uvrstio u svoje opsežne zbirke *Južno-slovenskih narodnih pjevakova* (I.-IV.), tiskane u Zagrebu od 1878. do 1881. Zajedno s Kurelcem utirao je put sustavnom istraživanju pjesama gradišćanskih Hrvata, a njegov rad je važno svjedočanstvo s obzirom da se mogućnosti istraživanja hrvatskih narodnih manjina iz

dana u dan mijenjaju i nestaju na određenim područjima. Istraživačkim rezultatima i spoznajama, koje temelji na vlastitom iskustvu i kritičkom odnosu prema izvorima, stvara vrijedne temelje za daljnja istraživanja kulture i povijesti gradišćanskih Hrvata.

Ključne riječi: Franjo Ksaver Kuhač, putopis, zapadnougarski Hrvati, usmena književnost, etnografija

I.

U putopisima hrvatskoga romantizma dominira domovinski itinerarij, zanimanje za jezik, običaje, kulturnu baštinu i nacionalnu povijest. Obrazlažući svrhu i cilj svog putovanja među zapadnougarske Hrvate, Franjo Ksaver Kuhač (1834.-1911.) kaže: »Bio sam neko vrijeme boležljiv, pa mi rekoše liečnici, da idem kamo u kupelj ili da barem promienim zrak. (...) Hćedoh naime poći u takav kraj, gdje još nisam bio i gdje ima hrvatskoga naroda, a budući hrvatska kolonija u Braziliji mojoj kesi nešto predaleka, ja nakanih poći medju Hrvate županije šopronjske.«¹ Odabir puta znak je Kuhačeve prosvjetiteljsko-rodoljubne usmjerenosti i ideoloških okvira njegovih pogleda. Slijedeći ideologiju hrvatskih romantičarskih putopisaca, utemeljenu na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti, ciljem putovanja postavlja potragu i proširenje spoznaja o životu i kulturi hrvatskog naroda izvan nacionalnih granica i posredovanje novih spoznaja matičnoj sredini. Putopisne reminiscencije s gradišćansko-hrvatskoga govornog područja Kuhač je objavio u *Viencu* 1878. pod naslovom *Medju ugarskimi Hrvatima (putopisna crta)*. Iako je svrha njegova putovanja među ugarske Hrvate bila isključivo znanstvena, rezultate svog istraživanja objavio je u putopisnom obliku i namijenio širokoj čitateljskoj publici. Putopis izlazi u *Viencu*, u osam nastavaka, u listopadu i studenome 1878.²

Teško je naći hrvatski kraj koji nije bio itinerarijski prisutan u romantičarskim putopisnim tekstovima. Ipak, Kuhač kaže: »Polazeći inače kamo, na put, ja sam si prije uvijek točnu osnovu izradjivao i brinuo se za kojekakove preporuke. Ali ovaj put podjoh u sviet kao sliepac, jer naši književnici sa ondješnjim svietom nikako ne obće, pa me nitko ne mogaše ma ni malo uputiti ob onom, što bi mi moglo trebati. (...) Ali bilo kako mu drago, neću žaliti što sam baš ja morao biti onaj, koj je imao na svoju štetu otkrivati dosele nepoznate pute, ako mi bude samo prilike doznavati, da će drugi, koristeći se mojim otkrićem, poći pravim putem, jer se

¹ Franjo Ksaver KUHAČ: *Medju ugarskimi Hrvatima*, *Vienac*, 10 (1878) 40, 643-644.

² F. Ks. KUHAČ: *Medju ugarskimi Hrvatima*, *Vienac*, 10 (1878) 40, 643-646; 41, 657-659; 42, 674-678; 43, 691-694; 44, 703-706; 45, 722-724; 46, 738-741; 47, 751-755.

nadam, da odsada neće samo svakih trideset godina po koj hrvatski književnik zalaziti u ove krajeve.«³ Njegov prethodnik, Fran Kurelac, proputovao je 1846. i 1848. gotovo cijeli prostor današnjeg Gradišća i prikupio velik broj usmenih pjesama koje 1871. objavljuje u Zagrebu pod naslovom *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*.⁴ Knjiga sadrži obilje usmenih pjesama koje je Kurelac spasio od zaborava, u tekstovnom smislu, jer su objavljene bez notnog zapisa i uvodne putopisne bilješke *Iz mogega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih*, nekom vrstom dnevnika koji je vodio na putovanjima.

Kuhačevi »zagrebački prijatelji«, kojima je priopćio svoju nakanu o putovanju među zapadnougarske Hrvate, »sumnjivo pokimaše glavom« i rekoše: »Mnogo nova ondje ne ćete naći niti možete ondje mnogo ugodna doživjeti, jer kako valjda znate iz predgovora Kurelčevim Jačkam, ondješnji Hrvati većim su dielom pomagjareni ili poniemčeni, a županijski sudci magjarski su otresiti ljudi; zar nisu siromahu Kurelcu domogli do promjene zraka time, da su ga u ugarskom Starogradu 40 dana u sasma prostoj uznici uapšena držali?«⁵ Usprkos tome, Kuhač ostaje pri svojoj odluci jer kaže: »... ondješnji Hrvati valja da niesu svi do jednoga ili bolje do posljednje babe pomagjareni, pa ako već i ne nadjem pjesama kod mladjega naraštaja, bar će mi koja baka znati odpjevati nekoliko hrvatskih napjeva. Samo mi magjarski sudci ne hćedoše iz glave; jer ako i niesam kukavica, to mi se ni malo ne ljubi aps i buturnica...«⁶

II.

Prema dominantnom tipu diskurza i putopiščevoj namjeri *Medju ugarskimi Hrvatima* je putopis blizak izvještajnom ili znanstvenom putopisu koji u prvi plan postavlja predmetnost svijeta. Kuhač strukturira svoja zapažanja, iskustvo i znanje u cjeline koje funkcioniraju poput kratkih ogleđa ili rasprava. Uz bilježenje narodnih napjeva i istraživanje folklorne glazbe, što je primarni cilj njegova putovanja, zaokupljen je poviješću te raspravlja o vremenu doseljenja i podrijetlu hrvatskog stanovništva u zapadnoj Ugarskoj: »Nije lahko odgovoriti na pitanje, da li se doselilo više obitelji iz Hrvatske ili iz Bosne. Neki vele, da ih je moralo doći većina iz Hrvatske, jer je nariječje čakavsko preotelo mah...«⁷ »Predmet njegovog zanimanja su običaji, jezik i narodna nošnja, za koju kaže da je »jedva vrijedno o njoj govoriti jer je smjesa magjarske i njemačke nošnje«, zatim opisuje

³ F. Ks. KUHAČ: *Medju ugarskimi Hrvatima*, 643-644.

⁴ Usp. *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*, Skupio Fran Kurelac starinom Ogulinac, a rodom iz Bruvna u Krbavi, Slovi Dragutina Albrechta, Zagreb 1871.

⁵ F. Ks. KUHAČ: *Medju ugarskimi Hrvatima*, 643-644.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, 675.

ples »hrvatski tanac« i kaže: »... pohrlih u krčmu, gdje se je omladina oslopska i iz bližnjih sela na ples sabrala bila. (...) Svirka — svirahu je njemački mužikaši — posve je naličila gudanju naših seljaka po sajmovih i na piru, pa i tanac, bio je posve sličan onomu, što se oko Zagreba pleše«. ⁸ Zapisujući narodne napjeve u Oslipu, kaže: »Napjevi, što se pjevaju ovdje i u okolici, zanose ponajviše na magjarsku ili njemačku, samo su crkvene pjesme još pravo hrvatske. Njih se upliv tudji nije mogao kosnuti — da jaoh onomu, koj bi im htio smetati pri vršenju svojih hrvatsko-katoličkih crkvenih obreda.« ⁹

Kuhač uočava aktualnu jezičnu problematiku zapadnougarskih Hrvata i u cijelosti objavljuje »okružnicu« Mihovila Nakovića (1877.) za uvođenje Gajevog pravopisa i napuštanje »staropisa«, mađarskog pravopisa, koju »podpisa većina ovdješnjih učitelja u znak da pristaju uz novi pravopis«. S obzirom na nastojanja Gašpara Glavanića kojima je, osim pravopisa, hrvatske »školske knjige diktatorskom nekom silom tamo htio uvesti, da ondješnje Hrvate odciepljene od majke domovine tako privede u kolo naše hrvatske knjige«, ¹⁰ a naišao je na silan otpor od svih strana i neuspjeh, Kuhač smatra da ipak ima dobra u toj stvari, jer je bolje »ako se ondješnji hrvatski narod uzdrži svom svojom hrvaštinom, nego da potone u magjarštini ili germanštini, a napokon za obilje našega jezika bolje je, ako se uzčuva i jezik male Hrvatske«, ¹¹ jer da je »Glavanić sa svojom osnovom prodro, narod bi tečajem vremena zaboravio svoje dosta puta originalne i plastične izraze, jer ne valja misliti, da je u Kurelčevih jačkih i u Kuzmićevu svetome pismu sadržano cjelokupno blago jezično.« ¹² Zatim dalje tumači: »Bit će istina, da se jezik naših Zagoraca više razlikuje od književne hrvaštine, nego li jezik ugarskih Hrvata; ali Zagorje spada k Hrvatskoj te mu je bilo lakše nametnuti štokavštinu, jer se nije bilo bojati, da će se pomagjariti.« ¹³ Ova kratka rasprava o jeziku dotiče brojna pitanja o kojima će se raspravljati još dugo nakon Kuhača. Zabilježio je i nekoliko desetaka riječi jer se začudio »da su im neki izrazi, osobito što idu botaniku i mehaniku, izvorni i znameniti.« ¹⁴ Kuhač daje priznanje trudu i marljivosti hrvatskih učitelja i svećenika, njihovom zanosu i ljubavi za hrvatski jezik: »I koliko se hoće ozbiljna mara, dok čovjek uzmogne pisati knjige jezikom, koj se ne može učiti ni u kakvom javnom učilištu ili ća u višnjem zavodu? I opet koliko zanosa po hrvatski jezik i hrvatsku stvar treba tome, kad za te knjige ne dobiješ niti pare nagrade niti pohvale ni priznanja, gdje ti je dapače, neprestano živjeti u strahu, da li te baš radi toga neće svrgnuti sa tvojega mjesta? Pa ipak ti ljudi rade, pišu i izdavaju knjige!« ¹⁵

⁸ *Ibid.*, 657-658.

⁹ *Ibid.*, 646.

¹⁰ *Ibid.*, 692.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, 693.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

Elementarna struktura putopisa raščlanjena je nizom opisa, kratkih pregleda, izvještaja i brojčanih podataka. Kuhač bilježi topografske i statističke podatke, o naseljima zapadne Ugarske, broju stanovnika, vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti te zastupljenosti hrvatskoga jezika u jurskoj, subotičkoj, pečuhskoj, vesprimskoj i zagrebačkoj nadbiskupiji, odnosno Međimurju, tada spojenom s Ugarskom. Za jursku biskupiju navodi: »33 čisto hrvatska mjesta imaju žiteljstva 30.345 duša, a pomiešanih (...) 10.117 duša. Uzme li se polovica tih žitelja ovih 8 mjesta hrvatska, to iznosi hrvatsko žiteljstvo gjurske biskupije 44.403 duša.«¹⁶ Na kraju navodi podatke o hrvatskom stanovništvu u Dolnjoj Austriji, području na kojem danas više nema hrvatskih naselja, i kaže »na obali Lajte živući Hrvati broje do 10 000 duša.«¹⁷ Naglašava da je nekad bilo znatno više hrvatskih sela u Dolnjoj Austriji, a popis naselja preuzima iz djela *Ethnographie der österreichischen Monarchie* Karla v. Czoerniga, tiskanog u Beču 1857.¹⁸ O njihovom stanovništvu kaže: »Danas je žiteljstvo ovih mjesta posve germanizirano, te ne ima u njih (izuzam nekoliko obiteljskih imena) ništa više hrvatskoga. Hoće li tako biti i u onih prvih selih, u kojih još žive Hrvati, to Bog zna, ali mislim da neće, jer ako se i u školah predaje već počam od Josipa II. sve njemački, to govore oni kod kuće ipak hrvatski, a što je za čudo, i nose se još hrvatski.«¹⁹ Na kraju zaključuje: »Cielokupni broj u Ugarskoj i Dolnjoj Austriji živućih Hrvata iznositi će svakako više od četvrt milijuna.«²⁰

III.

Iako dominantan, Kuhačev izvještajni i znanstveni diskurz često se mijenja u izrazito pripovjedački, što upućuje na literarnu narav teksta. Narativnu strukturu putopisa, koja se znatno razlikuje od naracije u fikcionalnim pripovjednim tekstovima, tvore čin putovanja i putopisne zgode.²¹ U putopisnim zgodama susreće se putničko iskustvo, ono što je pisac na putu doživio i njegovo pripovjedačko umijeće. Osim pronicljivog promatrača, Kuhač je vješt pripovjedač. Njegovo pripovijedanje s nizom zanimljivih potankosti i duhovitim komentarima čini njegove putopisne reminiscencije osobito zanimljivima. On duhovito pripovijeda putne zgode, primjerice na kanižkom kolodvoru, razgovarao je s dvjema gospođama i zakasnio na vlak: »Ja brže skočih kondukeru jednomu, pa ga zapitam: kakav je to vlak? On mi hrapavim glasom odrapi: 'Gradački'. Kako su gospodje tu rieč čule, udare u jauk, a skočit će, ko da su hćele za vlakom bježati.

¹⁶ *Ibid.*, 752.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Usp. Karl Freiherr von CZOERNIG: *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Herausgegeben durch die Kaiserl. Koenigl. Direction der administrativen Statistik, I. Band, Wien 1857.

¹⁹ F. Ks. KUHAČ: *Medju ugarskimi Hrvati*, 752.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Usp. Dean DUDA: *Priča i putovanje: Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr*, Matica hrvatska, Zagreb 1998, 52.

Neki činovnik upita s onim običnim uljudnim glasom magjarskih željezničara: Što je to? Kakva je to larva? — E šta je, odgovorih, gradački je vlak otišao, a gospodje zaostadoše. 'A šta brbljate, odvrati on, ta to nije gradački nego žakanjski vlak bio; gradački je zakasnio, pa zato je taj prije otišao'. — Ao brate, sada ti je na mene red jaukati. Na zdravlje želim, sada ti mogu opet do sutra tu čekati; već vidim da neću doći u Zagreb. Ele tako ti je, kada hoće, da oženjen čovjek na kolodvoru udvoran bude. Da me gospođe nisu žalile, nego se grohotom smijale, to će svatko znati, koj žensku ćud poznaje. Zato se i ja brzo od njih oprostih, pa odoh portiru, ne bi li mi postelju odstupio...«²²

Na temelju putničkog iskustva i promatranja daje sliku mentaliteta, stavova i načina života Hrvata te poseže za poredbom kojom ističe sličnosti ili razlike hrvatske zajednice i drugih naroda s kojima dijele životni prostor: »Kako je Slovjenin uvijek častohlepan, osobito ako je usred tudjega naroda (...) ni ovdješnji Hrvati ne hćedoše biti gori od Magjara i Niemaca, da pregnuše postajati boljimi od ovih. A to im zbilja podje za rukom: Vinograd i polje obrađeni su da ne bi mogli ljepše, sela i kuće naredne su i čiste. Provozaš li se kroz nekoliko sela, već po vanjštini možeš razpoznati, jesu li ovdje Hrvati ili drugi narod. Sela magjarska pa i njemačka nečista su i nenaredna, kuće su im ništavne kolibe, vrt i polje zanemareni.«²³

O odnosu Hrvata i Mađara prosuđuje na temelju svojeg iskustva: »Magjari strašno su zavidni Hrvatom, i rade što bolje mogu, samo da se ondješnji Hrvati ne sprijatelje s Zagrebčani. Kad sam se predstavio nekomu župniku, on mi reče, da on — ili budući da je govorio pluralom — da oni nису prijatelji 'Agramita'. Ovaj naziv malo me bješe razsrdio te mu odvratih: 'Nismo ni mi Zagrebčani prijatelji Debrecincem, ali kad bi došao Debrecinac, da se kod nas bavi znanstvenim iztraživanjem, mi bi mu svakako bili na ruku, jer Agramite, kako vi nas zovete, misle, da je znanost neutralno zemljište, na koje svaki izobražen čovjek mora štovanjem da stupi.«²⁴ Slično iskustvo o odnosima Hrvata i Mađara opisuje i na povratku u Zagreb: »Ja kišobran pod ruke pa ajd u mali Jeruzolim, ili kako se ovo mjesto inače zove, Nagy-Kanižu. Dodjoh u neku ulicu, gdje je knjižar (dakako Izraeličanin), pa ušav u taj dućan, upitam: imate li Kuhačeve hrvatske narodne popjevke s notami? Ne imamo, odvrati on, takvoga šta i nebi mi smjeli držati, a i nebi ni kupca našli. (...) Skoro isto to kazao mi neki knjižar u Pešti, koj glasbine trži, da on hrvatske kajde ne bi ni smio u kući imati, kamo li u prozor metnuti, jer bi ga Magjari smrvili i kuću mu demolirali. Liepo ti je to pobratimstvo! 'O slozi hrvatskoj i magjarskoj može se reći, što ljudi govore za dva vragoduha: da vsaki metne svoju govedinu, ni juhe u loncu pomiešale se nebi.' (Kurelac)«²⁵

²² F. Ks. KUHAČ: Medju ugarskimi Hrvati, 753.

²³ *Ibid.*, 658.

²⁴ *Ibid.*, 692.

²⁵ *Ibid.*, 753.

Nadogradnju osnovne strukture putovanja u Kuhačevom putopisu čine tekstualne cjeline koje svojom motivskom zaokupljenošću pretendiraju na autonomiju. To su opsežni i detaljni opisi, kojima putopisac posreduje obavijesti o predmetnom svijetu. Našavši noćište u Oslipu (to je bila prva postaja njegovog putovanja), kod gostoljubivog domaćina koji ga poziva, budući da je Hrvat i Zagrepčanin, da ostane kod njega dokle god želi, Kuhač kaže: »... jer sam odmah unišav u kuću bio zamislio, da ju potanko opišem, da bi si time štovani čitalac 'Vienca' stvoriti mogao što bolju sliku o blagostanju ovdješnjega naroda i njegova domaćega života.«²⁶ Detaljan opis unutrašnjeg uređenja kuće domaćina u Oslipu, kao i druga vrijedna i korisna opažanja, važan su prinos etnografskim istraživanjima Hrvata na tom području. Izrazito lirski, s neskrivenim osjećajem zanosu Kuhač opisuje molitvu Hrvata u Cindrofu: »Narod je ovdje neizmjereno pobožan, jer ne samo, da svetcem i nedjeljom jatimice u crkvu hrli, nego se još i inada osobito pod veće iza svršena posla skuplja do križeva i kipova Marijinih, te se ondje moli bogu, dakako sve na hrvatskome jeziku. Jednoga večera, baš u oči velike gospe, u Cindrovu takva me se pobožna pjesma živo kosnula. Sviet je klećao pred kipom bogorodice, koj je bio u izdubku s vana crkve, te je pjevao krasnu pjesmu, koja je upravo u srdce dirala. Liepi glasovi mladjih pjevača i pjevačica, tiha noć, mjesečinom romantično osvijetljen perivoj oko crkve, obliše cieli prizor divnim, rekbi nadnaravnim krasom.«²⁷

Iako je Kuhačev putopis prema dominantnom tipu diskurza bliži znanstvenom putopisu, pokazuje i neka izrazito literarna obilježja. Autor kontekstualizira vlastiti diskurz, izražavajući svoje stavove o diskurzivnoj izvedbi putopisa i otkriva razloge pojedinih postupaka. Dajući obrazloženja o svojim postupcima, iscertava granice vlastitog diskurza, primjerice: »ne napomenuh redom svako selo, kako sam ih obredio, jer nisam bio rad dosaditi štiocem pojedinostima putopisa...«²⁸ Kuhač izražava kritiku onodobnog putopisa: »(...) i meni dodijavaju do dna duše sa bugarkami o konjih i kolih, o zlu vremenu i lošem jelu po gostionah, sa opisi puta i staza, šume i gaja, gora i dolina i drugog koječeg, tako da doznajemo za puno stvari, koje su tako obične, da ih je upravo ludo napominjati, a ne smije faliti ni na jednom listu, kako si ovdje spavao i ondje ručao itd.«²⁹ Prisutnost obrazloženja putopisnih postupaka, kontekstualizacija diskurza, učestala obraćanja čitateljima, primjerice, opravdanje zbog velikog broja brojčanih podataka (»Ne znam je li već blagoga čitatelja zaboljela glava od samog nabranjanja Hrvata, meni se bar sve šumi od toliko brojeva.«³⁰), jasni su znakovi Kuhačeve književne svijesti i funkcionalnog razumijevanja uloge žanra.

²⁶ *Ibid.*, 644.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*, 722.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*, 752.

IV.

Sagledavajući Kuhačev rad u okviru dotadašnjih istraživanja i spoznaja, treba reći da, iako se u višenacionalnoj državi kao što je bila Austrija ili Mađarska nije javno raspravljalo ili pisalo o narodnim manjinama i njihovom položaju, hrvatska kulturna sredina u drugoj polovici 19. stoljeća već posjeduje određena znanja o gradišćanskohrvatskoj kulturnoj baštini.

Od početka 19. stoljeća, posve u duhu književnog romantizma, hrvatska je usmena književnost, osobito usmena lirika, i dalje nastavila biti jedan od važnijih izdanaka književnoga djelovanja. Kako je usmene književnosti, u svim vrstama, bilo u živoj izvedbi u to doba u velikoj količini na svim područjima, trebalo je samo »zagrabit« u taj »narodni izvor« te pokazati narodne plodove, odnosno u skladu s književnoestetskim mjerilima, istinsku i pravu poeziju.³¹ Svjestan bogatstva hrvatske usmene baštine i njezine važnosti za razvoj preporodne književnosti, Stanko Vraz uz slovenske, bilježi i hrvatske usmene pjesme³² te u trećoj knjizi *Kola* koje je sam uređivao, godine 1843., objavljuje devetnaest usmeno-lirskih pjesama iz Primorja, Istre, Doljnje Austrije i zapadne Ugarske.³³ U predgovoru kaže da je pjesme dobio od Dragutina Rakovca, Izmaila Ivanovića Sreznjevskog, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i T. Bratulića, rodom Istranina. Među prvima u hrvatskoj sredini Vraz doprinosi povezivanju i upoznavanju matične hrvatske sredine s doljnjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima, objavivši 1843. njihove narodne pjesme kao sastavni dio hrvatskoga usmenog pjesništva.³⁴

Svojoj zbirci *Pěsme* objavljenoj 1847. Ivan Kukuljević Sakcinski je dodao »narodne pěsme puka hãrvatskoga«, ukupno 112 pjesama, koje je uglavnom sam i zapisao. Ne odjeljujući ga od ostalih »primorskih« pjesama, Kukuljević gradišćanskohrvatsko usmeno pjesništvo uvrštava u čakavsko pjesništvo, a u predgovoru današnje Gradišće (»pjesme puka s Lajte i Taje«) pribrojava ostalim hrvatskim regijama: »Samo puk koji pod imenom hãrvatskim žive, kraj mora jadranskoga i tamo kraj rěkah Kupe, Save, Drave, Mure, Taje, Lajte i Morave, u dãržavi hãrvatskoj, ugarskoj i austrijskoj, nije mogao sve do sada naći muža, kome bi bio pověrio duhovno blago svoje.« Kukuljević je objavio osam usmenih pjesama s gradišćanskohrvatskoga jezičnog područja: iz Cvendrofa (Zwerndorf), Maverlin/Nevrlin (Wildungsmauer), Vorištana (Hornstein), Velikog Borištofa

³¹ Usp. Stipe BOTICA: Predgovor, u: *Usmene lirske pjesme*, prir. S. Botica, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb 1996, 25-26.

³² O Vrazovu sakupljanju i objavljivanju slovenskog i hrvatskog usmenog pjesništva vidi: Andrea SAPUNAR KNEŽEVIĆ — Marijana TOGONAL: Stanko Vraz kao folklorist. Prinos Stanka Vraza proučavanju hrvatskog i slovenskog usmenoknjiževnog stvaralaštva, *Croatica et Slavica Iadertina*, 7 (2011) 7, 193-218.

³³ Usp. Stanko VRAZ: Narodne pěsme Hrvatah, *Kola*, 1843, 31-49.

³⁴ Usp. A. SAPUNAR KNEŽEVIĆ — M. TOGONAL: Stanko Vraz kao folklorist..., 207.

(Grosswarasdorf) i Čunova.³⁵ U *Bibliografiju hrvatsku* (1860.) Kukuljević ubraja djela hrvatskih autora s područja ondašnje zapadne Ugarske i Doljne Austrije, danas gradišćanskohrvatskoga prostora, kao integralni dio korpusa hrvatske književnosti.³⁶

Kukuljević je strogo zagovarao načelo izvornosti u prikupljanju i objavljivanju narodnoga blaga, ističući se na taj način od svojih suvremenika koji su nerijetko zanemarivali upravo načelo izvornosti te je u predgovoru zbirke jasno istaknuo kakav sabiratelj usmenih pjesama treba biti i koja je njegova glavna zadaća: »Kao što se narječje hrvatsko u tri porekla děli, najmre: u štokavsko, čakavsko i kajkavsko, tako sam razdělio i ja pësme ove, i za svetu si dužnost dăržao onako ih napisati i priopćiti svëtu, kako ih puk izgovara i pëva; što je po mnënju mome glavna zadaća svakoga sabiratelja narodnih pësama.« S Kukuljevićem isto mišljenje dijeli Stanko Vraz, čiji prinos u sabiranju i bilježenju usmenog stvaralaštva, osim u samoj sakupljačkoj aktivnosti, treba tražiti i u kritici metodologije sakupljanja i uređivanja objavljenih usmenih pjesama i napjeva te svojevršnim naputcima koje je davao svojim kolegama — sakupljačima (Macunu, Kukuljeviću, Kočevaru, Erbenu i dr.), o čemu svjedoči autorova korespondencija s brojnim istaknutim hrvatskim, ali i inozemnim autorima (njemačkim, češkim, slovačkim, poljskim, ruskim).³⁷ Narodne pjesme i sve ostalo narodno blago treba zapisati upravo onako kako je kazivač kazivao, višekratno upozorava Vraz u svojim pismima kolegama, ali i u kritikama dotad sakupljenog i objavljenog narodnog blaga.³⁸

Fran Kurelac, proputovavši 1846. i 1848. gotovo cijeli prostor današnjeg Gradišća i prikupivši veliki broj usmenih pjesama, objavljuje u Zagrebu *Jačke ili narodne pësme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunkoj, mošonjskoj i želëznoj na Ugrih* godine 1871. Knjiga ne sadrži samo obilje narodnih pjesama koje je Kurelac spasio od zaborava, u tekstovnom smislu jer su objavljene bez notnog zapisa, a tiskano ih je 700, već je objavio i uvodne putopisne bilješke *Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih*, nekom vrstom dnevnika koji je vodio na putovanjima. Kurelac vješto pripovijeda o susretima i doživljajima te iz svojih putopisnih bilježaka priopćuje i sljedeće: »Prilikom nëkom stigao moj prijatelj Ivan Kukuljević iz Hrvatske u Beč. Najpreče mi je bilo odvesti ga u obližnja sela, što su na medji, te pokazat mu naš nesumnjivi gubitak za vsa vrëmena u vëke. Kad smo bili na povratu, srëtosmo dvë curice, pravi likovi dëvojačke nezlobe i neskvare, odëvene po svoju u bëlo prteno, te ih već po tom razpoznasmo, da su to naše dëvojčice. Kad im Hrvatski progovorismo te ih zapitasmo, jesu li Hrvatice? ono

³⁵ Usp. Andrea SAPUNAR KNEŽEVIĆ: Ivan Kukuljević Sakcinski i usmena književnost gradišćanskih Hrvata, u: Tihomil MAŠTROVIĆ (ur.): *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa: Varaždin/Varaždinske toplice, 15. — 17. travnja 2010.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011, 193-214.

³⁶ Usp. *ibid.*

³⁷ A. SAPUNAR KNEŽEVIĆ — M. TOGONAL: Stanko Vraz kao folklorist..., 200.

³⁸ *Ibid.*, 200-203.

dvoje u čudu i milu, kdě im gospoda tobož Hrvatski progovaraju, te obrazov od stida kao zagorelih, tako nas urekoše okom i pogledom te odgovorom svojim 'eh eh, Hrvatice, tu ne daleko, iz toga sela' da se na odhodu uprav zamislismo u ono istinito: kako je svoje svojemu milo.«³⁹ Kurelac svjedoči o teškim uvjetima u kojima hrvatska manjina živi i izražava svoju veliku zabrinutost za njihov narodni opstanak: »Er komu da mogu ne biti na srdcu stari naši izseljenici Hrvatski, kojih guja tudjinstva obvila, te kojih sudbina mrakom se obkrila.«⁴⁰

S obzirom da su proputovali isti itinerarij, među stvarima što ih Kuhač nosi sa sobom na put su i Kurelčeve *Jačke* koje su mu služile za skupljanje napjeva, kao podsjetnik za pjevače. O zanimanju Hrvata u Oslipu za Kurelčevu zbirku kaže: »(...) starijim dadoh čitati nekoliko pjesama iz Kurelčeve sbirke pa ih pitah za dotične napjeve (...) stadoše mene i Kurelčeve jačke slietati, kao da im nikada ne će biti dosta. Dva mlada čovjeka, koji su poslije bili došli, da takodjer malo pomažu, ne hćedoše knjigu više dati iz ruku. Najprije mi za knjigu obećavahu jedan 'funat' (forint), onda dva, a napokon ća i tri funta, i ne bi ipak bili odustali od svoje želje, da im napokon nisam bio raztumačio, da bez ove knjige ne bih mogao skupljati napjeva, jer tek iz nje mogu pjevače sjećati ove ili one pjesme.«⁴¹ Kuhač je prvi istraživač koji je uz gradišćansko-hrvatske pjesme zabilježio i napjeve te ih kasnije uvrstio u svoje opsežne zbirke *Južno-slovenskih narodnih popievaka* (I.-IV.), tiskane u Zagrebu od 1878. do 1881.⁴² Zajedno s Kurelcem utirao je put sustavnom istraživanju pjesama gradišćanskih Hrvata, a Kurelčev i Kuhačev putopis važna su svjedočanstva s obzirom da se mogućnosti istraživanja hrvatskih narodnih manjina iz dana u dan mijenjaju, pa i nestaju na određenim područjima.

Putopis Ivana Milčetića o moravskim, donjoaustrijskim i ugarskim Hrvatima objavljen u *Viencu* 1898.,⁴³ zasebno tiskan i pod naslovom *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj* (Zagreb, 1899.),⁴⁴ predstavlja važan prinos istraživanju povijesti i kulture gradišćanskih Hrvata.⁴⁵ Hrvate u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj autor promatra kao jednu »etnografsku

³⁹ Fran KURELAC: Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih, u: *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*, Slovi Dragutina Albrechta, Zagreb 1871, XIX.

⁴⁰ *Ibid.*, XLIX.

⁴¹ F. Ks. KUHAČ: Medju ugarskimi Hrvatima, 646.

⁴² Petu knjigu je postumno (1941.) objavila JAZU. Ostala je građa (preostali svjetovni napjevi, crkvene popijevke, etnografska i folkloristička građa), koju je planirao objaviti u još tri knjige zbirke, i danas u rukopisu.

⁴³ Usp. Ivan MILČETIĆ: O Moravskim Hrvatima. Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, *Vienac*, 30 (1898) 27, 410-413; 29, 442-444; 30, 458-459; 31, 474-476; 32, 487-492; 34, 521-523; 36, 557-558; 45, 701-702; 46, 715-716; 48, 745-746; 49, 761-765; 50, 777-778; 52, 811-817.

⁴⁴ Usp. Ivan MILČETIĆ: *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj: Narodopisne crtice: Sa 5 slika*, Tisak Dioničke tiskare (Pretiskano iz »Vijenca« 1898.), Zagreb 1899.

⁴⁵ Usp. Andrea SAPUNAR: Milčetićeve putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske, u: Tihomil MAŠTROVIĆ (ur.): *Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu i etnologu: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa: Varaždin — Malinska, 19. — 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2002, 135-148.

cjelinu«, jer »slična im je sudbina, govore istim jezikom, a bijaše im jednaka i nošnja«. ⁴⁶ Milčetićeve rad je građen na dobrom poznavanju dotadašnje literature, studija i putopisa o Hrvatima u susjednim zemljama i upotpunjen novim spoznajama i znanjima. ⁴⁷ K. Kučerová naglašava da su Milčetićeve radovi »građeni na dobrom poznavanju cijele dotadašnje literature (Kukuljevića Sakcinskog i sl.) dobrim temeljem, poglavito za narodnosna istraživanja«. ⁴⁸

V.

Slijedeći ideologiju hrvatskih romantičarskih putopisaca, utemeljenu na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti, Kuhač ciljem putovanja postavlja potragu i proširenje spoznaja o životu i kulturi zapadnougarskih Hrvata i posredovanje novih spoznaja matičnoj sredini. Putopisne reminiscencije s gradišćanskohrvatskoga govornog područja Kuhač je objavio u *Viencu* 1878. u putopisnom obliku i namijenio širokoj čitateljskoj publici. Elementarna struktura putopisa raščlanjena je nizom opisa, kratkih pregleda, izvještaja i brojčanih podataka. Iako je Kuhačev putopis prema dominantnom tipu diskurza bliži znanstvenom putopisu, pokazuje i neka izrazito literarna obilježja. Iz svojih putopisnih bilježaka priopćuje ono što može zanimati širu čitateljsku publiku te uz brojne rezultate etnografskog, lingvističkog i topografsko-statističkog istraživanja, Kuhač vješto pripovijeda o susretima i doživljajima na putovanju. Osim pronicljivog promatrača, Kuhač je vješt pripovijedač. Njegovo pripovijedanje s nizom zanimljivih potankosti i duhovitim komentarima čini njegove putopisne reminiscencije osobito zanimljivima za čitatelje.

Kuhač svojim istraživačkim radom i prikupljenom građom, nastavlja put koji su započeli Stanko Vraz, Ivan Kukuljević Sakcinski i Fran Kurelac, proširujući i upotpunjujući znanja hrvatske kulturne sredine o zapadnougarskim Hrvatima. Prvi je istraživač koji je uz gradišćanskohrvatske pjesme zabilježio i napjeve te ih kasnije uvrstio u svoje opsežne zbirke *Južno-slovenskih narodnih popievaka* (I.-IV.), tiskane u Zagrebu od 1878. do 1881. Zajedno s Kurelcem utirao je put sustavnom istraživanju pjesama gradišćanskih Hrvata, a njegov rad je važno svjedočanstvo s obzirom da se mogućnosti istraživanja hrvatskih narodnih manjina iz dana u dan mijenjaju i nestaju na određenim područjima. Istraživačkim rezultatima i spoznajama, koje temelji na vlastitom iskustvu i kritičkom odnosu prema izvorima, stvara vrijedne temelje za daljnja istraživanja kulture i povijesti gradišćanskih Hrvata.

⁴⁶ I. MILČETIĆ: *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*, 61.

⁴⁷ Usp. A. SAPUNAR: *Milčetićeve putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske*.

⁴⁸ Kvetoslava KUČEROVÁ: *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska — Matica slovačka, Zagreb 1998, 15.

IZVORI I LITERATURA

- CZOERNIG, Karl Freiherr von: *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Herausgegeben durch die Kaiserl. Koenigl. Direction der administrativen Statistik, I. Band, Wien 1857.
- DUDA, Dean: *Priča i putovanje*, Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr, Matica hrvatska, Zagreb 1998.
- KUČEROVÁ, Kvetoslava: *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska — Matica slovačka, Zagreb 1998.
- KUHAČ, Franjo Ksaver: Medju ugarskimi Hrvatima, *Vienac*, 10 (1878) 40, 643-646; 41, 657-659; 42, 674-678; 43, 691-694; 44, 703-706; 45, 722-724; 46, 738-741; 47, 751-755.
- KUHAČ, Franjo Ksaver: *Južno-slovenske narodne popievke*, knj. I-IV., Zagreb 1878., 1879., 1880., 1881. (V. knjigu uredili Božidar Širola i Vladoje Dukat, JAZU, Zagreb 1941.)
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: *Pěsme : S dodatkom narodnih pěsamah puka hãrvatskoga*, Tiskom Kr. ilir. n. tiskarne dra. Lj. Gaja, Zagreb 1847.
- KURELAC, Fran: *Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunkoj, mošonjskoj i želěznoj na Ugrih*, Slovi Dragutina Albrechta, Zagreb 1871.
- MAJER-BOBETKO, Sanja — BLAŽEKOVIĆ, Zdravko — DOLINER, Gorana: *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2009.
- MILETIĆ, Ivan, *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj : Narodopisne crtice : Sa 5 slika*, pretiskano iz »Vijenca« 1898., Zagreb 1899.
- NYOMÁRKAY, István: *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*, Wissenschaftliches Institut der burgenländischen Kroaten, Akadémiai Kiadó, Budapest 1996.
- SAPUNAR, Andrea: Milčetićev putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske, u: Tihomil MAŠTROVIĆ (ur.): *Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu i etnologu : Zbornik radova sa znanstvenoga skupa : Varaždin — Malinska, 19. — 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2002, 135-148.
- SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea: Ivan Kukuljević Sakcinski i usmena književnost gradišćanskih Hrvata, u: Tihomil MAŠTROVIĆ (ur.): *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom : Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa : Varaždin/Varaždinske toplice, 15. — 17. travnja 2010.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011, 193-214.
- SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea — TOGONAL, Marijana: Stanko Vraz kao folklorist : Prinos Stanka Vraza proučavanju hrvatskog i slovenskog usmenoknjiževnog stvaralaštva, *Croatica et Slavica Iadertina*, 7 (2011) 7, 193-218.
- ŠAFARIĆ, Paul Josef: *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur)*, Hrsg. von Josef Jiriček, Prag 1865.
- VRAZ, Stanko: Narodne pěsme Hrvatah, *Kolo*, 1843., str. 31-49.

Summary

KUHAČ'S TRAVEL ACCOUNT ON WEST HUNGARIAN CROATS IN THE CONTEXT OF EARLIER PHILOLOGICAL AND ETHNOGRAPHIC RESEARCH

In 1878, Franjo Ksaver Kuhač published his travel reminiscences about the Burgenland Croatian-speaking area, in *Vienac* [a Croatian literary magazine] entitled *Medju ugarskimi Hrvati (putopisna crta)*, [Among Hungarian Croats — A Travelogue]. Although the purpose of his journey among the Hungarian Croats was purely scientific, he published the results of his research in travelogue form and intended it for a wide reading audience. The travelogue was published serially in *Vienac*, in eight issues, in October and November 1878. Kuhač's choice of travel is an indication of his enlightened patriotism and patriotic orientation and of the ideological framework of his views. During the period of Croatian Romanticism, travelogues were dominated by homeland itineraries and an interest in language, culture, customs, cultural heritage and national history. Following the ideology of Croatian Romantic travel writers, founded on the affirmation of Croatian national values, the goals Kuhač set for his journey were to search for and broaden insights into the life and culture of Croats living outside the national borders, and to communicate these new insights to the parent nation.

Examining Kuhač's work within the framework of earlier studies and findings, it should be said that, although neither national minorities nor their circumstances were ever publicly discussed or written about in a multinational state such as Austria or Hungary, in the second half of the nineteenth century the Croatian cultural milieu had certain knowledge about the cultural heritage of the Burgenland Croats. With his research and collected material, Kuhač followed in the path of Stanko Vraz, Ivan Kukuljević Sakcinski and Fran Kurelac, broadening and supplementing the knowledge the Croatian motherland had about West Hungarian Croats, as well as promoting consciousness of the interconnectedness of the Croatian cultural heritage at home and abroad. With these research results and insights, based on his personal experiences and critical attitude towards sources, Kuhač laid valuable groundwork for further investigation of these issues.

